

Skriveni kurikulum u kontekstu suvremene škole

PREGLEDNI RAD

Primljen: 4. 1. 2024.

Prihvaćen: 10. 5. 2024.

UDK

37.011.33

37.091

<https://doi.org/10.59549/n.165.1-2.7>

dr. sc. Andrej Maras

Osnovna škola Lotrščak, Zagreb

andrejmaras24@gmail.com

orcid.org/0000-0002-0769-7248

Sažetak

Skriveni kurikulum predstavlja sve one prikrivene pojave, ponašanja i poruke koje implicitno oblikuju život škole. Cilj je ovoga rada na temelju relevantne literature i pregleda istraživanja ukazati na važnost skrivenog kurikula u kontekstu suvremene škole. Literatura ukazuje na to kako se skriveni kurikulum ogleda u osobnim i profesionalnim kompetencijama učitelja, materijalnom okruženju škole, izvorima i sadržajima učenja, nastavnim strategijama i metodama te kvaliteti socijalnih odnosa svih dionika školske ustanove. Kao najznačajniji promotor implicitnih vrijednosti skrivenog kurikula, ističe se učitelj i njegov cjelokupni vrijednosni sustav. Skriveni kurikulum posreduje u ostvarivanju svih odgojno-obrazovnih ishoda, razvoju kritičkog mišljenja i prosocijalnim oblicima ponašanja te utječe na kvalitetu školskoga života. Zaključno se ukazuje na sustavno propitkivanje moralnih i društvenih vrijednosti svih koji rade s djecom i mladima.

Ključne riječi: neslužbeni kurikulum; učenici; učitelji; vrijednosne poruke

Uvod

Društvo pod utjecajem političkih i gospodarskih promjena pred školu stavlja mnogobrojne izazove. Suvremena škola svojom misijom i vizijom nastoji kod učenika razviti ona znanja, vještine i kompetencije koje će primjereno odgovoriti potrebama tržišta rada. Sva ta odgojno-obrazovna očekivanja predmetnih područja sadržana su u kurikulumu kao nositelju vrijednosti, načela, općeobrazovnih ciljeva i sadržaja te načina rada.

Previšić (2007) kurikulum određuje kao složenu filozofiju cjelokupnog odgoja, obrazovanja i škole koja pruža pouzdane smjernice za svakodnevnu praktičnu pedagošku djelatnost, u obliku preciznih i optimalnih načina provođenja planiranog procesa učenja, obrazovanja i stjecanja kompetencija. Mlinarević (2016) ističe kako odgojno-obrazovna praksa, osim što prenosi znanja, vještine i vrijednosti koje su deklarativno izrečene i propisane, prenosi i norme, uvjerenja koja nisu izrijeком formulirani dokumentima i proklamirani kulturom ustanove. Takav oblik usvajanja stavova, znanja, uvjerenja i vrijednosti ostvaruje se skrivenim kurikulumom. Yüksel (2004) zaključuje kako skriveni kurikulum ima snažniji utjecaj na učenike nego službeni kurikulum. Autorica Pavičić-Vukičević (2013) zaključuje kako na cjelokupni proces socijalizacije i razvojne ishode znatan utjecaj ima djelovanje skrivenog kurikula.

Stoga je cilj ovoga rada ukazati na važnost skrivenog kurikula u kontekstu suvremene škole. Rad će pokušati prikazati ulogu učitelja kao promotora vrijednosti skrivenog kurikula, istraživačke okvire skrivenog kurikula, njegova obilježja te doprinos u ostvarivanjima odgojno-obrazovnih ishoda.

Značajke suvremene škole

Najčešće kritike tradicionalne škole odnose se na nedovoljnu pripremljenost učenika za stvarne životne situacije i buduće profesionalne uloge, dominantnu ulogu učitelja kao primarnog izvora znanja te pasivnu ulogu učenika u recepciji nastavnih sadržaja. Kako bi škola zadovoljila potrebe učenika, roditelja i društva u cjelini, mijenjaju se i koncepti poučavanja, uloga učitelja i učenika, izvori znanja te način vrednovanja učeničkih postignuća. Suvremena škola njeguje pedocentristička načela s ciljem zadovoljenja individualnih potreba učenika. Jedno od primarnih obilježja suvremenog pristupa odgoju i obrazovanju jest humanistički i mješoviti kurikulum, odnosno kurikulum usmjeren na učenika i razvoj kompetencija. Takav način planiranja svih odgojno-obrazovnih aktivnosti uzima u obzir učeničke potrebe i prethodna iskustva učenika.

Mješoviti i humanistički kurikulum stavlja naglasak na iskustveno učenje koje proizlazi iz intrinzične motivacije te interesa i potreba učenika. Koncepti poučavanja u suvremenoj školi stavlja naglasak na proces učenja, a ne na konačan produkt (Matijević i sur., 2011). Nasuprot tradicionalnoj školi u kojoj je učenik pasivni recipijent nastavnih sadržaja, Ljubac-Mec (2022) ističe kako su učenici suvremene škole involvirani u kreiranje nastavnog procesa tako što raspravljaju o sadržajima učenja te samostalno rješavaju probleme i tragaju za različitim odgovorima. Također, autorica napominje kako suvremeni koncepti poučavanja stavlja naglasak na cjeloživotno učenje te učenje s razumijevanjem. Cindrić i sur. (2011) naglašavaju kako bi nastavni proces koji prati interes učenika i njegove potrebe trebao stimulativno djelovati na sva područja odgoja i razvoj višestrukih inteligencija. Tot (2010) ističe kako suvremena nastava ima zadaću motivirati učenike za sadržaje učenja te sustavno kreirati situacije u kojima će učenici osjećati uspjeh i zadovoljstvo. Matijević (2011) apostrofira kako nova promišljanja nastavnog procesa uključuju specifične interpersonalne odnose učenika i učitelja koji su usmjereni razvoju učeničke samostalnosti. Konačan cilj takve paradigme poučavanja jest samoregulirano učenje koje uključuje razvoj učeničke osobnosti i autentičnosti. Brühlmeier (2010) naglašava kako suvremeni pristup odgoju i obrazovanju osim ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda uključuje razvoj fizičke, duhovne i psihičke osobnosti učenika, odnosno holističko shvaćanje učeničke osobnosti.

Metodički scenariji suvremene škole podrazumijevaju one aktivnosti i metode rada koje kod učenika potiču kritičko i divergentno mišljenje, kreativnost te kooperativne oblike rada. Učitelj suvremene škole promotor je razrednog ozračja u kojemu učenici bez straha iznose svoje ideje, prihvaćaju drukčija stajališta, argumentirano raspravljaju te asertivno komuniciraju. Takvo pozitivno i poticajno razredno ozračje poligon je za uvježbavanje vještina i kompetencija učenika koje će školu približiti potrebama suvremenog doba. Obilježja takvog razrednog i školskog ozračja plodno su tlo za roditelje učenika koji će u partnerstvu sa školom participirati u osmišljavanju i provedbi odgojno-obrazovnih ishoda.

Školski praktičari suvremenoj školi nerijetko prebacuju i zanemarivanje i potiskivanje odgojnog aspekta na račun obrazovnog. Kao značajnu odrednicu suvremene škole, Freire (2002) ističe njezinu humanost i odgojnost koja odgaja slobodne, samostalne, nezavisne učenike s bezvremenskim vrijednostima. Analizirajući značaj skrivenog kurikula u kontekstu suvremene škole, Hashimoto (2003) dolazi do spoznaja kako je skriveni kurikulum produkt konflikta (jaza) između suvremenih i tradicionalnih vrijednosti. Isti autor dodaje kako determinante skrivenog kurikula posreduju oblikovanju i izgradnji tradicionalnih humanističkih načela i vrijednosti.

Suvremena škola kao kompleksni živi organizam, koja je otvorena partnerstvu s roditeljima te široj lokalnoj zajednici, plodno je tlo za ostvarenje odgojnih vrijednosti posredovanih skrivenim kurikulumom. Misija i vizija suvremene škole trebala bi biti usmjerena odgojno-obrazovnim aktivnostima koje promiču zajedništvo, prihvaćanje, multikulturalnost i solidarnost. Autorica Mlinarević (2016) zaključuje kako skriveni kurikulum u suvremenoj školi snažno utječe na kvalitetu interakcijskih odnosa u odgojno-obrazovnom okruženju, kreativnost, akademsku motivaciju, samopoštovanje te razvoj kritičkog mišljenja.

Terminološko određenje pojma „skriveni kurikulum“

U literaturi susrećemo različite sinonime koji se odnose na konceptualni okvir skrivenog kurikula kao što su nepisani, alternativni, implicitni, neregistrirani ili latentni. Za koji se god naziv opredijelili, bitno je napomenuti kako je skriveni kurikulum svojim obilježjima i djelovanjem oprečan službenom, pisanom i formalnom kurikulumu (Bašić, 2000; Cindrić i sur., 2010; Mijatović i Žužul, 2000; Mlinarević, 2016; Previšić, 2007). Fenomen skrivenog kurikula zbog svoje kompleksnosti nemoguće je jednoznačno terminološki odrediti.

Dewey (1938) skriveni kurikulum određuje kao kolateralno ili sporedno učenje te ističe kako je takav oblik učenja važniji od planskog i organiziranog učenja jer će se internalizirani stavovi i vrijednosti učenika oslikavati u budućim svakodnevnim situacijama. Govoreći o važnosti skrivenog kurikula u školskoj ustanovi, Bašić (2000, 171) naglašava kako je skriveni kurikulum „regulativ pedagoške interakcije u školi i značajan instrument školske socijalizacije, a to znači prikriivenim planom učenja obuhvaća ciljano, ali od sudionika često nezapaženo standardiziranje i normiranje međuljudskih odnosa koje uspostavlja model-situaciju za stjecanje društveno poželjnih interpersonalnih orijentacija.“ Rakić i Vukušić (2010) ističu da se skriveni kurikulum ilustrira u kulturi škole, osobinama učitelja, nastavnom području koje učitelj poučava, komunikacijskim obrascima, ponašanju i vrijednostima učitelja koje drže važnima i poželjnima te njihovom odnosu prema učenicima. Mlinarević (2016, 13) zaključuje kako skriveni kurikulum „objedinjuje javno neprepoznate, nepriznate i nepredviđene vrijednosti, znanja i stavove koje učenici preoblikuju u ponašajne životne obrasce.“ Novije i pojednostavljeno određenje skrivenog kurikula nalazimo kod Uleanya (2022) koji ističe kako skriveni kurikulum podrazumijeva sve norme i uvjerenja koja nisu dijelom formalnog nastavnog procesa, ali kojima su učenici izloženi. Uviđom u pojmovna određenja skrivenog kurikula, ipak možemo primijetiti neku unisonu odrednicu autora, a to je da se skriveni kurikulum ostvaruje neplanski i neformalno.

Analizom literature može se utvrditi kako je skriveni kurikulum predmet empirijskih istraživanja cijele odgojno-obrazovne vertikale. U istraživanjima fenomen skrivenog kurikula prepoznat je kao posrednik u ostvarivanjima odgojno-obrazovnih ishoda u vrtićkoj i školskoj dobi, dok se u kontekstu visokog obrazovanja skriveni kurikulum interpretira kao potencijalni odgojni alat koji unaprjeđuje odnos između studenta i predavača (Alsaed i sur., 2022; Gunio, 2021; Jančec i sur., 2015; Mkabile-Masebe, 2017; Mlinarević, 2016; Rossouw i Frick, 2023; Semper i sur., 2018; Ulum i Riswadi, 2023; Zalar, 2006).

Hozjan (2019) ističe četiri shvaćanja skrivenog kurikula tijekom 20. st: *funktionalistički, kritički, liberalni te postmoderni*. Funkcionalistički koncept skrivenog kurikula odnosi se na društvenu hijerarhiju i njezino očuvanje. Društvena hijerarhija (poredak) temelji se na vrijednostima i normama koje škola njeguje i promovira. Kritičko shvaćanje skrivenog kurikula dopuna je funkcionalističkom konceptu. On promatra raslojenost društvenog poretka i ideologije koji su integrirani skrivenim kurikulumom u proces socijalizacije. Liberalni koncept skrivenog kurikula percipira školu kao mjesto recepcije društvenih normi, vještina, znanja i kompetencija potrebnih za suživot u društvenoj zajednici dok se postmoderno shvaćanje skrivenog kurikula odnosi na utjecaj suvremenog svijeta i društva na odgojno-obrazovni sustav.

Kako bi se dobila cjelovita predodžba o karakteristikama i važnosti skrivenog kurikula u odgojno-obrazovnoj praksi, bitno je naglasiti i mogućnost negativnih i manipulativnih odgojnih učinaka. Skriveni kurikulum u suvremenoj školi znatno ovisi o vrijednosnom sustavu pojedinca, ali i o dominantnom školskom ozračju u kojemu se oslikavaju ideološka uvjerenja te utjecaji različitih svjetonazorskih, političkih, nacionalnih i religijskih čimbenika. Primjerice, ako kod učenika želimo osvijestiti važnost nenasilnog rješavanja sukoba, za očekivati je da takve obrasce ponašanja njeguju i učitelji te ostatak školskog osoblja, ako se nađu u konfliktnim situacijama. Takvim će odgojnim primjerom skriveni kurikulum u potpunosti ostvariti svoj pozitivni odgojni učinak. Možemo zaključiti, što su ciljevi odgoja i obrazovanja manje društveno adaptivni, veći je dio kurikula neformalni, prikriveni, a jaz je između njegovog eksplicitnog i implicitnog djelovanja veći (Jerald, 2006; Mlinarević, 2016; Portelli, 1993; Relja, 2006; Previšić, 2007).

Obilježja skrivenog kurikula

U domaćem i svjetskom znanstveno-istraživačkom prostoru zamjetan je ograničeni broj empirijskih istraživanja o skrivenom kurikulumu. Iako rijetka, takva su istraživanja izrazito korisna jer mogu identificirati slabosti i ograničenja određenih aspekata odgojno-obrazovnog sustava te na taj način unaprijediti, obogatiti i po-

boljšati odgojno-obrazovni rad. Osim toga, istraživanja o važnosti skrivenog kurikula u odgojno-obrazovnoj djelatnosti pružaju jasan uvid u koncepte poučavanja, akademske aspiracije, odnos prema obrazovanju te vrijednosnoj slici društva nekog vremena. Kako bi se dobio jasniji uvid o značenju skrivenog kurikula kao važnog aspekta odgojno-obrazovnog rada, izrazito je bitno poznavanje njegovih specifičnih determinanti. Autorice Pavičić-Vukičević (2013) i Mlinarević (2016) kao jednu od temeljnih obilježja skrivenog kurikula ističu njegovu implicitnost.

Implicitnost podrazumijeva nepisane (često i prenositeljima znanja nevidljive) i neformalne norme i vrijednosti koje su integrirane u nesvjesne predodžbe pojedinca. Implicitnost skrivenog kurikula posrednik je u ostvarenjima odgojno-obrazovnih ishoda koji se ostvaruju putem materijalnog okruženja, interijera škole, procedura škole te interpersonalnih odnosa svih dionika škole. Kada govorimo o implicitnosti skrivenog kurikula, bitno je naglasiti kako je pored fizičkog (materijalnog) okruženja važan segment i doživljaj učenja odnosno sva emocionalna iskustva koja proizlaze iz procesa učenja (Bašić, 2000; Jukić, 2013; Mlinarević, 2016; Nikšić-Rebihić i Novosel, 2018, Tor, 2015). Autorski tim Cotton i suradnici (2013) istraživali su razlog postojanja skrivenog kurikula te su pokušali saznati zašto je skriveni kurikulum skriven. Došli su do zaključaka kako skriveni kurikulum predstavlja uvjerenja, očekivanja i stavove koji su u prošlosti bili sastavni dio formalnog kurikula, ali su sada toliko općeprihvatljivi i neupitni da ih nije potrebno izdvojeno zapisivati i službeno proklamirati.

Cindrić i sur. (1994) skrivenom kurikulumu pridodaju sljedeća obilježja: *afektivni aspekt, skriveni kurikulum kao kontekst* te *skriveni kurikulum kao proces*. *Afektivni aspekt* odgoja i obrazovanja proizlazi iz internaliziranih stavova, vrijednosti i vještina socijalne kompetencije koje su preduvjet funkcionalnoj integraciji u socijalnu zajednicu. Autori nadalje navode obilježje *skriveni kurikulum kao kontekst* koje podrazumijeva cjelokupnu kulturu škole i međusobnih odnosa svih njezinih dionika koji posreduju pri usvajanju vrijednosti, stavova i navika učenika te njihovo socijalno ponašanje koje je sukladno određenim ulogama. Posljednje obilježje odnosi se na *skriveni kurikulum kao proces* i uključuje neverbalne poruke učitelja kojima se skriveni kurikulum vrijednosno interpretira i ostvaruje. Navedena obilježja skrivenog kurikula mogu se interpretirati kroz prizmu suvremenih pedagoško-didaktičkih spoznaja o ulozi suvremene kulture škole koja je utemeljena na humanističkim načelima i svojom vizijom promovira rast u odgojnim vrijednostima i vrlinama. Također, skriveni kurikulum može se promatrati kao neodvojivi aspekt recepcije nastavnih sadržaja koji snažno posreduje u tempu i afektivnom doživljaju učenja. Iz svega se navedenog može zaključiti kako skriveni kurikulum transformira i oblikuje cjelokupni proces usvajanja novih spoznaja, uvjerenja, stavova i vrijednosnog sustava. Skriveni će kurikulum biti usmjeren pozitivnim

razvojno-ponašajnim ishodima samo ako se sustavno i planski propitkuje i analizira od strane odgojno-obrazovnih stručnjaka, teoretičara, ali i praktičara.

Bartulović (2013) i Jurčić (2012) kao bitno obilježje skrivenog kurikula navode interakcijsko-komunikacijski aspekt koji posreduje u prijenosu mnogih implicitnih poruka, stremljenja i očekivanja o rodnim ulogama žena i muškaraca u društvu te njihovom međusobnom odnosu. Autori ističu kako navedeni aspekt skrivenog kurikula podrazumijeva dvosmjerne komunikacijske obrasce koje najčešće inicira učitelj te se njegova uloga i profesionalna zadaća ogleda u poticanju i promoviranju ozračja zajedništva, tolerancije, solidarnosti, međusobnog prihvaćanja i suradničkog ponašanja. Promotri li se meritum interakcijsko-komunikacijskog aspekta skrivenog kurikula, može se opravdano utvrditi kako je skriveni kurikulum moćan odgojni alat (ako su izvori znanja moralni i društveno prihvatljivi) koji promovira odgojnu zadaću škole koja je u očima suvremenog društva odavno poljuljana.

Znanstvena literatura ukazuje na to da se interakcijsko-komunikacijski aspekt skrivenog kurikula međusobno prožima i isprepleće s duhovnim aspektom skrivenog kurikula koji se odnosi na ideologiju, dominantni stil poučavanja učitelja te učiteljev cjelokupni vrijednosni sustav odnosno osobni i kompetencijski profil (Hongmei, 2019; Yüksel, 2005).

Skriveni kurikulum kao predmet proučavanja analizira se i kroz prizmu socioloških perspektiva. Analogno tome, skriveni kurikulum ima važnu zadaću u:

- zaštititi kapitalističkoga sustava
- prenošenju dominantnih kulturnih vrijednosti društva učenicima
- procesu socijalizacije učenika
- pojavljivanju klasnih razlika u društvu (Tuncel, 2008, str. 7-8).

Skriveni kurikulum promatra se i analizira u širem socijalnom kontekstu, koji nadilazi pedagoške i školske okvire, i to je potvrda njegove važnosti za odgoj aktivnih, funkcionalnih i produktivnih građana. Kompleksnost fenomena skrivenog kurikula zahtijeva interdisciplinarni istraživački pristup jer će samo na taj način skriveni kurikulum iznjedriti pozitivne ishode na odgovarajući način, u odgovarajući kontekst vremena i u odgovarajućoj populaciji.

Učitelj kao promotor skrivenog kurikula

Osobine uspješnih učitelja i njihova uloga u odgojno-obrazovnom sustavu odvijek je, pa sve do danas, potentno područje empirijskih istraživanja. Vanek i sur. (2021) ističu kako učitelj kao spoj osobnih i profesionalnih karakteristika predstavlja model ponašanja koji utječe na odabir budućih zanimanja svojih učenika i izgradnju njihovog vrijednosnog sustava. Stil komuniciranja učitelja, njegovo odijevanje,

njegove reakcije, pogled na životne uspjehe i neuspjehe ostavlja neizbrisivi trag u životu njegovih učenika. Navedena popratna obilježja učitelja odrednice su njegovog profesionalnog habitusa koje se inkorporiraju u kulturu školske ustanove u obliku skrivenog kurikulumuma.

Previšić (1999) učitelja naziva „*Prometejem novoga doba*“ koji je preuzeo ulogu interkulturalnog medijatora s ciljem osobnog napretka mlade osobe u socio-kulturnom okruženju. Domović (2011) ističe kako uspješan učitelj može biti samo osoba izražene profesionalne etike, koja svoje zanimanje ne promatra isključivo kroz prizmu znanja iz područja koje poučava nego kroz autonomiju u odnosu na izvršavanje prirode posla, postavljanja kriterija i donošenje odluka.

Pavičić-Vukičević (2013) ukazuje na važnost uvjerenja, stavova i vrijednosnih sustava koje učitelji svojom implicitnom teorijom unose u odgojno-obrazovno okruženje. Autorica ističe kako se sustavi vrijednosti neosviješteno prenose transgeneracijski kao neupitni, općekulturalni i samorazumljivi. Slunjski (2011) smatra kako implicitna teorija učitelja uključuje shvaćanje fenomena djetinjstva, načina na koji dijete uči te teorijskih okvira koji opisuju kako učenik dolazi do određenih spoznaja. Implicitnom teorijom učitelja indirektno se oblikuje i transformira učenikova svijest i karakter. Armstrong (2008) u svome istraživanju dolazi do zaključaka o tome kako učitelji učenicima prenose one vrijednosti koje smatraju važnima, ali isto tako moraju otvoriti put kako bi učenici sami spoznali vrijednosne perspektive. Autor zaključuje da je to jedino moguće ako učitelji osvijeste vlastitu ulogu u prijenosu vrijednosti učenicima. Takvi rezultati istraživanja potvrda su nužnosti permanentnog usavršavanja učitelja s ciljem unaprjeđenja profesionalnog profila učitelja. Učitelji kao javne osobe na društvenom zadatku prvi su pozvani njegovati kulturu cjeloživotnog učenja s obzirom na svoj utjecaj u oblikovanju životnih navika učenika i njihovim pripremama za buduće profesionalne uloge. Kohlberg i suradnici (1983) ukazuju na metodičke obrasce i autoritet učitelja kao važne čimbenike koji posreduju u provedbi skrivenog kurikula te ih smatraju ključnim u moralnom obrazovanju. Tijekom nastavnog rada učitelji implicitno šalju niz moralnih poruka čijih vrijednosti često nisu svjesni. Kroz pohvale i izricanje odgojnih mjera učitelji svojim autoritetom šalju jasne moralne poruke o sustavu pravila koja su na snazi u razrednom odjeljenju ili na razini škole.

Mlinarević (2016) ističe da se implicitna uloga učitelja u provedbi skrivenog kurikula ilustrira u odabiru nastavnih metoda i strategija poučavanja, sociološkim oblicima rada, nastavnog diskursa, rasporeda sjedenja učenika, načinima vrednovanja učeničkih postignuća itd. Djelovanje skrivenog kurikula ogleda se i u učiteljskom odabiru udžbenika kao svakodnevnog nastavnog sredstva. Autori ističu kako školski udžbenici na indirektnan način učiteljima određuju kako će poučavati i koje sadržaje

i vrijednosti će prenijeti učenicima. Školski bi udžbenik trebao afirmirati vrijednosti kao temeljne pretpostavke identiteta (Bognar, 2004; Marsh, 1994). Semper i suradnici (2018) te Altamimi (2020) zaključuju kako je učitelj moralno i profesionalno odgovoran za integraciju elemenata skrivenog kurikula u nastavni proces. Autori također ističu da su učitelji temeljne osobe za formiranje učeničke osobnosti koja će posredovati ostvarenju odgojno-obrazovnih ciljeva formalnog kurikula.

Učitelji bi u duhu humanističkog pristupa odgoju i obrazovanju trebali sustavno kreirati učeće situacije kroz koje će učenici razvijati vještine koje će unaprijediti učenički osobni i akademski razvoj. Kompilacijom rezultata niza recentnih empirijskih istraživanja, može se sistematizirati uloga učitelja kao važnog čimbenika skrivenog kurikula koja se ogleda u:

- uspostavljanju razrednog ozračja u kojem se učenici osjećaju ugodno te imaju mogućnost izraziti svoje ideje potičući poštovanje, empatiju i razumijevanje
- usmjeravanju učenika prema moralnom prosuđivanju i odgovornom ponašanju
- podržavanju načela koja nadilaze zahtjeve formalnog kurikula, poput poštenja, integriteta i iskrenosti
- promoviranju svojih osobnih životia
- njegovanju kritičkog mišljenja i sposobnosti rješavanja problema kao dijela skrivenog kurikula
- poticanju učenika da izazovu pretpostavke, procijene podatke i uspostave vlastite neovisne procese razmišljanja
- poticanju učenike da gledaju izvan okvira kako bi potaknuli kreativnost i inovativnost unutar skrivenog kurikula
- poticanju kreativnih ideja, projektnih zadataka koji njeguju kulturu uvažavanja različitih stajališta i promiču preuzimanje rizika
- poticanju empatije, suradničkog učenja te zajedničke odgovornosti
- razvoju učeničkih usmenih i pisanih jezičnih kompetencija kako bi se pripremili za tržište rada
- stjecanju samodiscipline i čvrste radne etike kod učenika
- osvješćivanju učenika o upravljanju vremenom i organizacijskim vještinama
- promicanju razvoja emocionalne inteligencije i otpornosti
- uvažavanju različitih kultura i podrijetla kroz nastavne aktivnosti koje razvijaju multikulturalizam
- sustavnom davanju povratne informacije učenicima s ciljem akademskog i socio-emocionalnog rasta
- poticanju učenika da se uključe u društveno koristan rad te uče o aktualnim događajima kako bi postali aktivni članovi socijalne zajednice (Alsaeed i sur., 2022; Altamini, 2020; Al-Wadaai, 2019; Aspelin, 2019; Iyejare, 2023; Mli-

narević, 2016; Pavičić-Vukičević, 2013; Semper i sur., 2018; Ulum i Riswadi, 2023).

Uvidom u rezultate istraživanja o učitelju kao (su)kreatoru skrivenog kurikula, zamjećuje se široko područje djelovanja učitelja koje direktno utječe na izgradnju karaktera učenika, njegovo moralno prosuđivanje, stav prema različitostima te primjereno socijalno ponašanje. Učitelj koji je u službi ostvarivanja odgojno-obrazovnih ishoda suvremene škole kroz implicitno djelovanje skrivenog kurikula njeguje metodičke scenarije otvorenosti nasuprot zatvorenosti, istine nasuprot zabludi te demokracije nasuprot jednodimenzionalnosti. U skladu s navedenim, može se zaključiti kako učitelj kao promotor skrivenog kurikula predstavlja uravnoteženi sklad crta ličnosti, temperamenta te sinteze pedagoško-didaktičkih kompetencija.

Doprinos skrivenog kurikula u ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda

Doprinos skrivenog kurikula u kontekstu suvremene škole i nastave ogleda se u humanističkom pristupu odgoju i obrazovanju s ciljem holističkog razvoja učeničke osobnosti. Lord (2017) ističe kako istraživači iz područja odgoja i obrazovanja različito interpretiraju, doživljavaju i shvaćaju skriveni kurikulum, ali su svi usuglašeni u isticanju skrivenog kurikula kao stvarnog i sveprisutnog fenomena koji participira u ostvarenjima odgojno-obrazovnih ishoda suvremene škole. Skriveni kurikulum participira u ostvarenjima odgojno-obrazovnih ishoda tako što implicitno djeluje kao dodatak formalnom (službenom) kurikulumu. Autori Margolis (2001) i Thielsch (2017) naglašavaju kako je skriveni kurikulum vrlo fleksibilan fenomen koji poprima nešto drukčija obilježja i značenja ovisno o odgojno-obrazovnoj vertikali unutar koje se promatra. Nikšić-Rebihić i Novosel (2018, 358) ističu kako je skriveni kurikulum „poput zanemarene pedagoške *niti* protkane kroz cjelokupni odgojno-obrazovni proces, koji u svakom trenutku determinira dalje procese i razvoj sudionika pedagoškog djelovanja.“

Istraživanja pokazuju kako skriveni kurikulum promotivno djeluje na razvoj vještina socijalne kompetencije kao što su empatija, razvoj prijateljskih i suradničkih odnosa, socijalne adaptacije te poštivanje društvenih normi (Cubukcu, 2012; James, 2018; Maynard i sur., 2022; Mlinarević, 2016; Nikšić-Rebihić i Novosel, 2018). Navedene vještine predstavljaju socijalno poželjna ponašanja u svijetu odraslih, ali i u kontekstu odgoja i obrazovanja. Empatija, spremnost za rad u timu te razvijanje prijateljskih odnosa u razrednom kolektivu pozitivno utječe na akademska postignuća, ali i na cjelokupni afektivni doživljaj škole.

Semper i suradnici (2018) napominju da postoji ogroman jaz između suvremenog odgojno-obrazovnog sustava i stvarnog života. Analogno tome, autori prepoznaju implicitno djelovanje skrivenog kurikula kao moćnog odgojnog alata koji premošćuje te razlike. Implicitne poruke skrivenog kurikula pružaju dragocjene uvide u prikrivene aspekte odgojno-obrazovnog sustava i interakcijsku prirodu nastavnog procesa. Aspekti skrivenog kurikula inkorporirani su u sva obrazovna iskustva učenika tijekom procesa učenja i poučavanja. Kroz implicitne vrijednosti skrivenog kurikula učenici usvajaju odnos prema učenju i radnim navikama koje ih pripremaju za buduće profesionalne uloge u svijetu odraslih. Komunikacijskim kanalima skrivenog kurikula učenici osvješćuju što znači biti aktivni građanin suvremenog društva (Aholu, 2000; Blasco, 2012; Gray, 2016; Hafferty i Castellani, 2009; Hongmei, 2019; James, 2018; Semper i sur., 2018).

Jerčić (2018) ističe kako skriveni kurikulum u kontekstu razvoja umijeća učenja može neformalno i neplanirano prenijeti predodžbe o: znanju, akademskoj motivaciji, sposobnostima učenika, ciljevima i očekivanjima koje učenici mogu ostvariti, kritičkom mišljenju te kreativnosti. Relja (2006) ističe kako elementi odgovarajućeg skrivenog kurikula razrednog ozračja potiču intrinzičnu akademsku motivaciju, smanjuju strah od škole, čime se ostvaruju bolji ishodi učenja i poučavanja te se podiže kvaliteta cjelokupnog školskog života. Haydon (2004) i Thompson (2017) napominju kako skriveni kurikulum promotivno djeluju na razvoj kvalitetnih socijalnih odnosa u razrednom odjelu, unaprjeđuju odnosa učenik – učitelj, potiču razvoj pozitivne slike o sebi te osvješćuju kod učenika važnost poštovanja autoriteta. Analizirajući utjecaj skrivenog kurikula na ishode odgoja i obrazovanja, Myles i sur. (2004) ističu da skriveni kurikulum posebno pomaže djeci s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u razvoju socijalne kompetencije tako što vrijednosti skrivenog kurikula djeluju kao vodilja na njihovom obrazovnom putu. Istraživanja pokazuju kako se značenje skrivenog kurikula u kontekstu škole percipira kao proces socijalizacije obrazovanja. Svako dijete u školski sustav unosi različite obiteljske kontekste u kojima je odraslo, a u školi se svi susreću s propisanim školskim zahtjevima i normama. Kroz različite implicitne poruke skrivenog kurikuluma učenici postupno shvaćaju moćnu odgojno-obrazovnu funkciju škole koja ih priprema za društveni i javni život (Dreeben 1968; Kentli, 2009; Margolis, 2001).

Uvidom u literaturu i empirijska istraživanja, može se zaključiti kako je doprinos skrivenog kurikula u kontekstu ostvarivanja odgojnih vrijednosti i obrazovnih ishoda neupitan. Kreativnost, razvoj radnih navika, samopouzdanja, socijalnih vještina te kvalitetnih socijalnih odnosa u razrednom odjelu nerijetko su zanemareni u životu škole kao posljedica dominantnog ostvarivanja materijalnih zadataka u nastavnom procesu. Skriveni kurikulum u službi je promocije aspekata odgoja i obrazovanja koji

nigdje nisu službeno artikulirani, ali su izrazito vrijedni u oblikovanju i izgrađivanju učeničke osobnosti i pozitivnog odnosa prema kulturi cjeloživotnog učenja.

Zaključak

Skriveni kurikulum predstavlja sva ona odgojno-obrazovna očekivanja, stavove, vrijednosti, težnje i uvjerenja u odgojno-obrazovnoj instituciji koja nisu dio službenog kurikula. U kontekstu suvremene škole skriveni kurikulum promotivno djeluje na razvoj vještina socijalne kompetencije, prosocijalnih oblika ponašanja, utječe na razvoj pozitivne slike o sebi te osvještava kod učenika važnost poštovanja autoriteta. Vrijednosti skrivenog kurikula u svakodnevnom odgojno-obrazovnom radu oslikavaju se u kulturi škole, metodičko-didaktičkim kompetencijama učitelja, paradigmi poučavanja te kvaliteti socijalnih odnosa svih dionika odgojno-obrazovnog okruženja. Kako bi skriveni kurikulum ostvario svoj puni potencijal u suvremenoj školi, od posebne je važnosti sustavno i planski educirati učitelje o vrijednostima i ograničenjima skrivenog kurikula. Od učitelja suvremene škole očekuje se sustavno samovrednovanje rada, ali i preispitivanje cjelokupnog vrijednosnog sustava.

Literatura

- Ahola, S. (2000). *Hidden curriculum in higher education: Something to fear for or comply to? Innovations in higher education research unit for the sociology for education*. University of Turkey.
- Alsaheed, H. R., Mohammed, S. Z., Elsayed, S. A. i Helali, M. M. (2022). Teachers' hidden curriculum and its role in promoting citizenship values among primary school students in the Kingdom of Saudi Arabia. *Journal of Positive Psychology and Wellbeing*, 6(2), 1176-1195.
- Altamimi, M. A. S. (2020). the awareness level of hidden curriculum among field education students in College of Education, Hail University. *Journal of Educational and Psychological Research*, 17(66),179–207. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11217-018-9608-5>
- Al-Wadaai, M. A. (2019). The role of the forensic science teacher in enhancing the national belongingness of secondary school students in Asir Region. *Journal of King Khaled University for Educational Sciences*, 30(2), 59-81. <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2022.08.006>
- Armstrong, T. (2008). *Najbolje škole: kako istraživanje razvoja čovjeka može usmjeravati pedagošku praksu*. Educa.
- Aspelin, J. (2019). Enhancing pre-service teachers' socio-emotional competence. *International Journal of Emotional Education*, 11(1), 153-168.
- Barriga, D. A. (2003). Curriculum Research: evolution and outlook in Mexic. U: Pinar, W. (ur.), *International Handbook of the Curriculum Research*. New Yersay (str-443-4569). Lawrence Erlbaum Associates.

- Bartulović, M. (2013). Test konfrontacije: rodna dimenzija interkulturalnog obrazovanja. *Pedagogijska istraživanja*, 10(2), 265-281.
- Bašić, S. (2000). Koncept prikrivenog kurikuluma. *Napredak*, 141(2), 170-180.
- Blasco, M. (2012). Aligning the hidden curriculum of management education with PRME: an inquiry-based framework. *Journal of Management Education*, 36(3), 364-388. <https://doi.org/10.1177/1052562911420213>
- Brühlmeier, A. (2010). *Head, Heart and Hand: Education in the Spirit of Pestalozzi*. United Kingdom: Open Book Publishers.
- Brust-Nemet, M. i Mlinarević, V. (2016). Procjene učitelja o kulturi škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 62(1), 93-103.
- Cindrić, M., Miljković, D. i Strugar, V. (2010). *Didaktika i kurikulum*, Zagreb: IEP–D2.
- Cotton, D., Winter, J. i Bailey, I. (2013). Researching the hidden curriculum: intentional and unintended messages. *Journal of geography in higher education*, 37(2), 192-203. <http://dx.doi.org/10.1080/03098265.2012.733684>
- Cubukcu Z. (2012). The effect of hidden curriculum of character education process of primary school students. *Educational Sciences: Theory & Practice*. 12(2), 1526-1534.
- Dewey, J. (1937). *Experience & Education*. Touchstone.
- Domović, V. (2011). Učiteljska profesija i profesionalni identitet učitelja. U: V. Vizek-Vidović (ur.), *Učitelji i njihovi mentori* (str.11-37). Institut za društvena istraživanja.
- Dreeben, R. (1968). *On what is learned in school*. Addison-Wesley.
- Freire, P. (2002). *Pedagogija obespravljenih*. Odraslo-Održivi razvoj zajednice.
- Gray, A. 2016. "The 10 skills you need to thrive in the fourth industrial revolution." World Economic Forum. Preuzeto s <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-10-skills-you-need-to-thrive-in-the-fourth-industrial-revolution/> (21.12. 2023).
- Gunio, M. J. (2021). Determining the influences of a hidden curriculum on students' character development using the Illuminative Evaluation Model. *Journal of Curriculum Studies Research*, 3(2), 194-206.
- Hafferty, F. W. i Castellani, B. (2009). The hidden curriculum: A theory of medical education. U: C. Brosnan i B. S. Turner (ur.), *Handbook of the sociology of medical education* (str. 320-325). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203875636>
- Hashimoto, M. (2003). Japan's struggle for the formation of modern elementary school curriculum: Westernization and Hiding Culture Dualism in Late 19th Century. U: W. Pinar (ur.), *International Handbook of the Curriculum Research* (str. 417-424). New York: Lawrence Erlbaum Associates
- Hongmei, L. (2019). The significance and development approaches of hidden curriculum in college English teaching. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 286, 262-265. <http://dx.doi.org/10.2991/seiem-18.2019.68>
- Hozjan, D. (2019). A theoretical conceptualization of the hidden curriculum in the second half of the twentieth century. U: J. Lepičnik Vodopivec, L. Jančec i T. Stemberger (ur.), *Implicit Pedagogy for Optimized Learning in Contemporary Education* (str. 23-40). IGI Global.
- Iyejare, O. (2023). 12 roles of teacher in hidden curriculum in education. Preuzeto s <https://theselfdiscoveryblog.com/12-roles-of-teachers-in-hidden-curriculum-in-education/> (14.11. 2023).

- James, B. D. 2018. "Why you need to know about the 'hidden curriculum', and how to teach it." Preuzeto s <https://www.tes.com/news/why-you-need-know-about-hidden-curriculum-and-how-teach-it-sponsored-article> (22.11.2023).
- Jančec, L., Tatalović-Vorkapić, S. i Lepicnik-Vodopivec, J. (2015). Hidden curriculum determinants in (pre)school institutions: implicit cognition in action. U: J. Zheng (ur.), *Exploring implicit cognition: learning, memory, and social cognitive processes* (str. 216-242). IGI Global.
- Jerald, C. D. (2006). School culture „The hidden curriculum“. Center for Comprehensive School Reform and Improvement. Preuzeto s <https://eric.ed.gov/?id=ED495013> (10.11.2023).
- Jerčić, M. (2018). *Učiti se može naučiti*. Alfa.
- Jukić, R. (2013). Moralne vrijednosti kao osnova odgoja. *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, 11(3), 401-416.
- Jurčić, M. (2012). *Pedagoške kompetencije suvremenog učitelja*. Zagreb: Recedo.
- Kentli, F. D. (2009). Comparison of hidden curriculum theories. *European Journal of Educational Studies*, 1(2), 83-88.
- Kohlberg, L., Levine, C. i Hewer, A. (1983). Moral stages: A current formulation and a response to critics. *Contributions to Human Development*, 10, 174.
- Lord, R. (2017). Hidden curriculum in relation to local conditions in Fiji. *European Journal of Education Studies*, 3(5), 454-466. <https://doi.org/10.5281/zenodo.555175>
- Ljubac- Mec, D. (2022). Aktivno učenje u nastavnom procesu. *Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja*, 1(1), 155-165.
- Margolis, E. (2001). *The hidden curriculum in higher education*. Psychology Press.
- Matijević, M. (2011). *Nastava usmjerena na učenika: prinosi razvoju metodika nastavnih predmeta u srednjim školama*. Školske novine.
- Maynard, E., Warhurst, A. i Fairchild, N. (2022). Covid-19 and the lost hidden curriculum: Locating an evolving narrative ecology of schools-in-Covid. *Pastoral Care in Education*, 41(1), 1-21. <http://dx.doi.org/10.1080/02643944.2022.2093953>
- Mijatović, A., Previšić, V. i Žužul, A. (2000). Kulturni identitet i nacionalni kurikulum. *Napredak*, 141(2), 135-146.
- Mkabile-Masebe, B. (2017). *Curriculum transformation in higher education : a paradigm shift towards transformative learning*. Walter Sisulu University.
- Mlinarević, V. (2016). Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu suvremene škole. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 62(2), 13-25.
- Myles, B. S., Trautman, M. i Shelvan, R. (2004). *Asperger Syndrome and the Hidden Curriculum*. Shawnee Mission. KS: Autism Asperger Publishing Company.
- Nikšić-Rebihić, E. i Novosel, V. (2018). Implikacije skrivenog kurikuluma. U: E. Dedić- Bukvić S. Bjelan-Guska (ur.), *Ka novim iskoracima u odgoju i obrazovanju* (str. 350-360). Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Pavičić-Vukičević, J. (2013). Uloga implicitne teorije nastavnika u skrivenom kurikulumu suvremene škole. *Pedagogijska istraživanja*, 10(1), 132-132.
- Pivac, J. (2009). *Izazovi u školi*. Školska knjiga.
- Portelli, J. P. (1993). Exposing the hidden curriculum. *Journal of curriculum studies*, 25(4), 343-358.
- Previšić, V. (1999). Učitelj-interkulturalni medijator. U: V. Rosić (ur.), *Nastavnik – čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju* (str.78-84). Filozofski fakultet u Rijeci.

- Previšić, V. (2007). Pedagogija i metodologija kurikulumu. U: V. Previšić (ur.), *Kurikulum – teorije, metodologija, sadržaj, struktura* (str. 15-37). Školska knjiga.
- Rakić, V. i Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja časopis za opća društvena pitanja*, 19(4-5), 771-795.
- Relja, J. (2006). Kako se učenici osjećaju u školi. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 52(15-16), 87-96.
- Rossouw, N. i Frick, L. (2023). A conceptual framework for uncovering the hidden curriculum in private higher education. *Cogent Education*, 10(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2023.2191409>
- Semper, J. Blasco, M. (2018). Revealing the hidden curriculum in higher education. *Studies in Philosophy and Education*, 37(5), 481–495. <https://doi.org/10.1007/s11217-018-9608-5>
- Slunjski, E. (2011). *Kurikulum ranog odgoja. Istraživanje i konstrukcija*. Školska knjiga.
- Thielsch, A. (2017). Approaching the invisible: Hidden curriculum and implicit expectations in higher education. *Journal for Higher Education Development*, 12(4), 167-187. <http://dx.doi.org/10.3217/zfhe-12-04/11>
- Thompson, K. (2017). The hidden curriculum and school ethos. Preuzeto s <https://revisesociology.com/> (21.12. 2023).
- Tot, D. (2010). Učeničke kompetencije i suvremena nastava. *Odgojne znanosti*, 12(1), 65-78.
- Tuncel, İ. (2008). *Duyuşsal özelliklerin gelişimi açısından örtük program*. (Doktorska disertacija). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uleanya, C. (2022). Hidden curriculum versus transition from onsite to online: A review following COVID-19 pandemic outbreak. *Cogent Education*, 9(1), 1-10. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2022.2090102>
- Ulum, B. i Riswadi, R. (2023). exploring the role of teachers in the development of hidden curriculum based on Islamic boarding schools. *AL-WIJDÁN Journal of Islamic Education Studies*, 8(2), 221-239. <http://dx.doi.org/10.58788/alwijdn.v8i2.2357>
- Vanek, K., Maras, A. i Karabin, P. (2021). Tko su dobri učitelji?. *Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*, 70(2), 349-370.
- Yüksel, S. (2004). *Örtük Program-Eğitimde Saklı Uygulamalar*. Nobel Yayın Dağıtım
- Yüksel, S. (2005). Kohlberg and Hidden Curriculum in Moral Education: an opportunity for students' acquisition of moral values in the New Turkish Primary Education Curriculum, *Educational Science: Practice and theory*, 5(2), 329-338.
- Zalar, K. (2016). Hidden curriculum. U: M. Persson (ur.), *A Vision of European Teaching and Learning: Perspectives on the new role of the teacher* (str. 141-155). City Tryck i Karlstad.

The hidden curriculum in the context of a contemporary school

Abstract

A hidden curriculum represents all hidden occurrences, behaviours and messages that implicitly shape the life of a school. The goal of this paper is to show the importance of a hidden curriculum in the context of a contemporary school based on relevant literature and research overview. Literature shows that the hidden curriculum is reflected in the personal and professional competences of a teacher, school's physical surroundings, sources and contents of learning, teaching strategies and methods, as well as in the quality of social relationships among all participants of the school community. A teacher stands out values of a hidden curriculum along with their entire system of values. The hidden curriculum mediates the achievement of all educational outcomes, development of critical thinking and prosocial behavior patterns impacting the quality of school life. In conclusion, an indication is made to systematic questioning of moral and social norms of all those that work with children and young people.

Keywords: unofficial curriculum; students; teachers; value messages